

ЗМІСТ

ВСТУП

- Чому ще одна історія України? 7
- Як писати історію України? 14

РОЗДІЛ I. ЩО В НАЗВІ?

- Україна та українці 21
- Русь та інші 26
- Традиція і модерність 34

РОЗДІЛ II. РУСЬ

- Між цивілізованим і варварським світами 45
- Між варягами і греками 54
- Русь державна і православна 64
- Довга тінь Русі 75

МІЖРОЗДІЛ: Коротка історія українського хліба 86

РОЗДІЛ III. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА

- Річ Посполита: Захід у польському кунтуші 101
- Від Колумба до козаків 109
- Як козаки українцями стали 114
- Козацька держава 126

МІЖРОЗДІЛ: Коротка історія української пісні 138

РОЗДІЛ IV. ДОВГЕ ХІХ СТОЛІТТЯ

- Українське довге ХІХ століття 153
- Національне відродження 157
- Геополітичний вимір 162
- Літературна Україна 170
- Боротьба поетів 176
- Урбанізація та індустріалізація 188
- Селянське море 200

МІЖРОЗДІЛ: Коротка історія українського пограниччя 209

РОЗДІЛ V. УКРАЇНА, 1914–1945

- Велика війна 223
- Українська революція 230
- Війна всіх проти всіх 238
- Селянська революція 248
- Українізація 253
- Голодомор 259
- Західна Україна 269
- Радикалізація українського національного руху 280
- Українське питання у Другій світовій війні 287
- 1914–1945: підсумки 309

МІЖРОЗДІЛ: Коротка історія насильства 318

РОЗДІЛ VI. ПОВОЄННА УКРАЇНА

- Країна без минулого 335
- Шістдесятники: глобальне покоління 343
- Революція, якої не було 350
- Втрачені десятиліття 354
- Негромадянська революція 357
- Переосмислення України 361

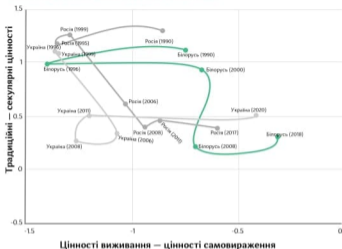
МІЖРОЗДІЛ: Коротка історія української мови 371

ЗАМІСТЬ ЗАКІНЧЕННЯ: ЗРОБИ СОБІ УКРАЇНУ

- Спадщина імперій 390
- Нація 396
- Демократія 402
- Цінності 405
- Криза 416
- Мрія 418

- Післямова 422
- Подяки 427
- Бібліографія 429

ЗАМІСТЬ ЗАКІНЧЕННЯ: ЗРОБИ СОБІ УКРАЇНУ

Зміна цінностей у Білорусі, Росії та Україні
Світлове дослідження цінностей 2020 в Україні (Київ, 2020), с. 8

президента. Серед нової еліти продовжує діяти старий принцип: «Друзям – все, ворогам – закон».

Це означає, що Україна все ще чекає на приход політичного класу, який перезавантажить державу і сформує нові правила гри.

КРИЗА

Минуле Україні не дає їй швидко розвиватися. Вона залишається стаєрською, а не спринтерською країною. Це має і позитивні, і негативні наслідки. Позитивними є збереження стабільності та уникнення розколу. Серед негативних на першому місці – відсталість. Не можна заповзти в суспільне багатство – у нього можна тільки застрибнути. Як показують порівняльні дослідження, посткомуністичні країни, які відкладають реформи або роблять їх непослідовно, дістають у подарунок олігархію.

Минуле не долається стратегією «руху вавлика» – повільно, але впевнено. Швидше за все, змобілізувати мобілізаційні ресурси зможуть лише в кризу.

Цей стрибок стається не коли завгодно, а лише коли відчиняється вікно можливостей. Таким вікном є кризи, спричинені революцією, війною,

загрозою зовнішньої агресії чи різкої зміни геополітичної ситуації. Тому ще однією умовою подолання минулого є наявність кризи.

Ще однією умовою подолання минулого є наявність кризи

Незалежна Україна пережила декілька великих криз: кризу 1993–94 років, два Майдани, а потім — російську воєнну агресію, котра триває досі. Тричі — у 1994-му, 2014-му і 2019-му — кризи приводили до влади на короткий час команди реформаторів. Ці реформи давали свої ефекти. Однак вони не зламали олігархічну систему. Олігархи й далі контролюють масмедіа і політичні партії, а доступ до влади залишається в Україні однією з головних умов економічного успіху.

Україна перебуває в стані перманентної кризи. В її основі — різюча невідповідність між тим, якою може бути країна, і тим, якою вона насправді є. Освідомлення цієї невідповідності — теж одна зі стартових позицій подолання відсталості. Україна не може розв'язати старі проблеми — кризи української ідентичності, живучості олігархічної системи, російської агресії. Але поки Україна бореться зі своїми за давненими внутрішніми хворобами, на них накладаються нові, глобальні загрози.

На одній із цих загроз зупинимось окремо. Це проблема суспільної нерівності. Від кінця XIX століття і до 1970-х у розвинутих країнах Заходу різниця в рівнях життя між найбагатшим та найбіднішим населенням зменшувалася, головним чином, за рахунок зростання середнього класу. Із переходом у постіндустріальну добу маємо справу з протилежною тенденцією: суспільна нерівність зростає. Як писав Тоні Джадт, у сучасному світі «має значення не те, якою багатою є країна, а наскільки сильна в ній соціальна нерівність». Це славнозвісна проблема «одного відсотка», коли відсоток світового населення володіє сорока двома відсотками всього багатства світу.

Головною жертвою цих змін стає новий середній клас. Він складається переважно з молодих людей. Але їхні можливості до забезпеченого життя в сучасному світі стають усе вужчими й вужчими. Життєві перспективи цього класу описує формула: «Скажи мені, коли ти народився, і я скажу, яким бідним ти будеш». Сучасне молоде глобальне освічене покоління є середнім класом за освітою та стилем життя, але за можливостями стає схожим на пролетаріат. Для опису цього особливого стану у 2000-х роках був навіть викуваний окремий термін — прекаріат.

Це клас, майбутнє якого оповито непевністю і загрозами. Не дивно, що він бунтує. Його бунт охоплює країни як першого, так і другого, і третього світів. Євромайдан належить до революцій цього класу. Його варто порівнювати не лише з Майданом 2004-го, але й із більш ранніми ірраціональними революціями 1910-х років в есеї www.occipitywallstreet.com Occipiry Wall Street та «Арабською весною» 2011-го, масовими протестами на Болотній площі у Москві 2012 року й на площі Таксим у Стамбулі

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

У 1991 році в Україні було важко знайти родину, власність у якій переходила би з рук у руки протягом трьох поколінь

Матеріальні втрати були наслідком двох світових воєн. Але головний удар по власності припадає на час колективізації селянських господарств. Унаслідок неї докорінно змінилося ставлення до власності взагалі. Досить сказати, що в традиційному селі до крадіжок ставилися дуже гостро. Злодіїв карали, часом жорстоко, особливо якщо йшлося про крадіжку худоби — тоді могли забити до смерті. Пояснення цієї звичаєвої норми просте: у суспільстві, що перебуває на грані виживання, крадіжка коня чи корови могла означати голодну смерть для сім'ї. Після колективізації, коли приватна власність зникла, крадіжки стали нормою. Українські приказки: «Не вкрадеш — не проживеш» або: «Україна — рідна мати, що вкрадеш, те й будеш мати» походять із радянських часів. Логіка цих приказок проста: оскільки держава нас обікрала й обкрадає, то ми маємо право або й навіть святий обов'язок відповісти їй тим самим.

Ця нова «традиція» пережила радянські часи. Власники сучасних великих аграрних фірм в Україні скаржаться, що внаслідок крадіжок вони втрачають до 30% прибутку, і великим досягненням вважається звести їх до 7–8%.

У містах найбільшої шкоди завдала Друга світова війна. На відміну від Першої, коли до масової появи танків і літаків головні битви велися поза містами, у Другій світовій війні найбільші битви були «міськими». Так само переважно міськими були групи населення, які першими підлягали знищенню, — євреї, а також політична й культурна еліта. У сумарному ефекті міське населення зазнало величезних втрат — в окремих випадках, як-от у Києві чи Львові, до 80%. А це означає, що значна частина тих, хто після війни перебрався до цих міст, живе в будинках та квартирах, які до війни належали комусь іншому.

Неповага до власності властива всім (чого лише варта поширеність піратства в сучасній Україні!) — бізнесменам, які організують рейдерські захоплення чужої власності, державним чиновникам, які ці захоплення толерують, а часом і самі влаштовують. Так чи інакше, з огляду на українське минуле знадобиться багато часу й зусиль, аби культура чесного бізнесу стала нормою.

Наступний наслідок — поширення корупції. Звичайно, корупція — явище складне і має багато причин. Але фактом є те, що найкорумпованіші країни — це нерідко країни, які зазнали в минулому найбільшого насильства. Що й зрозуміло: корупція за таких умов стає частиною стратегії виживання. Незалежна Україна «славиться» корупцією. Наскільки довгий слід суспільства екстремального насильства — залишається лише здогадуватися.

Але найбільша родова травма України має соціально-демографічний характер. Війни призвели до величезних втрат серед усіх груп населення. Були, однак, групи, які пропорційно зазнавали втрат найбільше: чоловіки призовного віку, євреї та середній клас. Відбувався «дарвінівський добір навпаки»: від репресій і на фронті найперше гинули найактивніші, найчесніші, найінтелігентніші, найпрацьовитіші. Виживали пристосуванці, які не виявляли активної позиції, були соціально апатичними. Один зі свідків розкуркулення в українському селі казав: «Людей вислали, самі людішки осталися».

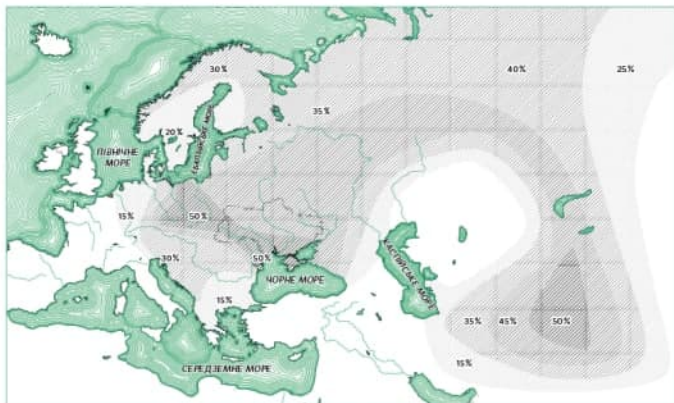
Війни призвели до величезних втрат серед усіх груп населення. Були, однак, групи, які пропорційно зазнавали втрат найбільше: чоловіки призовного віку, євреї та середній клас. Відбувався «дарвінівський добір навпаки»: від репресій і на фронті найперше гинули найактивніші, найчесніші, найінтелігентніші, найпрацьовитіші

У загальному підсумку війна і революція 1914–1945 років позбавили українське суспільство найактивнішої частини. Таким суспільством було легше управляти й маніпулювати. Після 1945 року Україна нарешті стала упокореною. Виняток становила лише Західна Україна. Їй пощастило двічі: вона мала короткий досвід радянської влади і м'якшу версію німецької окупації. Тут, на західноукраїнських землях, в останні роки до і перші роки після війни вела боротьбу проти радянської влади Українська повстанська армія. Ця боротьба була одним із прикладів наймасовішого спротиву комунізму — на рівні Будапештського повстання 1956 року, Празької весни 1968 року та польської «Солідарності» 1980-х років.

Це зовсім не означає, що серед українців не було людей, які не підтримували радянську владу. Їх було мало в 1941 році, але значно побільшало в 1943–44 роках. Поворотним фактором стали фронтовий досвід та досвід нацистської окупації. Війна привела до появи нового покоління еліт — т. зв. фронтовиків. Постійна загроза смерті на фронті звільнила їх від страху перед сталінським терором і зробила ініціативними й певними своїх сил. Перемога над нацистською Німеччиною по-новому легітимізувала радянський режим — а в українському випадку додавала відчуття, що українці завдячують своєму виживанню Кремлю та союзу з російським народом.

до угро-фінських племен (літописні чудь, весь і меря); південні були тюркськими кочівниками (печеніги, половці). Ядро ж становили слов'янські племена. Звідки вони взялися на цій території, залишається загадкою. Дві з трьох найповажніших теорій походження слов'ян — східноєвропейської, центральної (прип'ятсько-дніпровської) та західної — розміщують слов'янську прабатьківщину на сучасній українській території. Цю версію частково підтримують недавні генетичні дослідження. За даними одного з них, «слов'янський» ген з'явився близько 15 000 років тому на території України, звідки після льодовикового періоду поширився на захід, північ і південь, правдоподібно, під тиском міграції степових народів.

Лексичні дані дозволяють припустити, що ранні слов'яни жили на березі рік, озер або близько боліт. На користь цього говорить аргумент «трьох дерев»: бук, модрина, тиса — єдині дерева, назви яких не слов'янські, а запозичені з інших мов, і вони не ростуть біля боліт. Можливо, Прип'ятські болота і були слов'янською прабатьківщиною. Ранні слов'яни не жили на березі моря (у слов'янських мовах слова, пов'язані з мореплаванням, морським риболовством і морською торгівлею, — чужоземного походження). Балтійські назви річок Даугава, Неман (Неманас) мали би вказувати на північну межу розселення слов'ян по сусідству з балтійськими племенами, з якими, правдоподібно, вони творили колись спільну балтійсько-слов'янську групу.

Інтенсивність поширення слов'янського гена R1a

Джерело: <https://slavia.com/slavic-gene/index.html>

Національні держави з'явилися у ХІХ столітті, а як міжнародна норма утвердилася щойно після Першої світової війни. Сперечатися про те, чиєю національною державою була Русь, має стільки ж сенсу, як і з'ясовувати, чиєю державою — французькою чи німецькою була інша найбільша ранньосередньовічна імперія — імперія Каролінгів на другім, західнім кінці Європейського континенту

На півдні розселення давніх слов'ян доходили до межі з Диким Полем — причорноморськими степами, заселеними кочовими народами. Правдоподібно, як і описані Геродотом скіфи та сусідні степові племена, вони були протоіранськими й заселяли ці території задовго до появи слов'ян. Про це, зокрема, мав би говорити факт, що найбільші ріки на слов'янській території мають протоіранські назви — Дунай, Дністер, Дніпро, Дон (від спільного кореня *δ-н* — ріка). Історія цих племен та пізніших кочових народів — це історія великого Євразійського степу. Він тягнувся широким пасмом від Маньчжурії та Монголії через Північний Китай і Казахстан, Південний Сибір, Поволжя і Причорномор'я, теперішні молдавські та румунські землі, захоплював частину Балкан і закінчувався на Паннонській рівнині (у теперішній Угорщині).

Євразійський степ був своєрідною широкою магістраллю, якою кочові племена — гуни, авари, угри, болгари, таври, готи, візіготи, вандалі, франки та інші — проходили зі сходу на захід, особливо в час великого переселення народів. Припускають, що їхня поява в західній частині Євразійського материка була пов'язана з двома періодами зтяжної посухи в Західній та Центральній Азії близько 300-го, а потім — 800 року.

Причорноморські степи слугували для більшості кочівників своєрідним прохідним двором: вони проходили через Дике Поле і, не зупиняючись, йшли далі. Про це свідчать назви окремих європейських країн і країв, де вони остаточно зупинилися: Андалузія (від вандалів), Болгарія, Угорщина, Франція та, правдоподібно, Каталонія (первісно Готалонія, тобто земля готів або готів та аланів). Деякі кочівники осіли на Поволжі та Причорномор'ї. Тут виникли й зникли величезні імперії гунів та аварів. На ранніх порах існування Русі на схід від неї розміщувався Хозарський